

СЛОВНИК

Основні поняття та терміни курсу

Агломераційна економія— зниження собівартості виробництва одиниці продукції внаслідок його територіальної концентрації в одному пункті (промисловому центрі, промисловому вузлі тощо).

Агломерація – територіальне скупчення населених пунктів (переважно міст), що об'єднані між собою різноманітними інтенсивними функціональними зв'язками (господарськими, трудовими, культурно-побутовими, рекреаційними тощо) і утворюють цілісну суспільну систему; група взаємопов'язаних міських поселень навколо великого міста, що швидко зростає.

Агломерування — це процес розширення ядра концентрації, що зрештою приводить до утворення агломерації.

Адміністративні зв'язки - це зв'язки, що спрямовані на здійснення влади, управління державними інститутами. В свою чергу, вони можуть бути внутрішньо- і міжвідомчими.

Адміністративно-територіальний устрій – поділ території держави на частини – адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, провінції. Штати, департаменти тощо), на основі якого створюються і діють органи державної влади та управління на місцях.

Адміносфера – це сфера, яка здійснює функції влади, управління, постійно відновлює державні інститути (утворилась близько 40 тис. років тому).

Акваторія— ділянка поверхні моря, океану, озера, водосховища.

Антропогенний ландшафт— географічний ландшафт, що утворюється внаслідок спрямованої діяльності людини або опосередкованого (непрямого) її впливу на природний ландшафт. Залежно від ступеня і характеру впливу людини розрізняють змінений, порушений, перетворений. Також розрізняють сільськогосподарський, рекреаційний, урбанізований, заповідний тощо.

Антропосфера— сфера Землі, де живе, використовує і видозмінює її людина.

Ареал— територія поширення якогось явища, яке не спостерігається на прилеглих територіях. Розрізняють абсолютні ареали (явище поширене на всій території ареалу), відносні ареали (явище спостерігається періодично в межах ареалу).

Безробіття— соціальне явище, коли бажаних отримати роботу є більшим, ніж робочих місць (перевага пропозиції робочої сили над її попитом). Розрізняють фрикційне безробіття (викликане переміщенням населення з місця до місця, зміною віку, професій), структурне безробіття (викликане науково-технічним

прогресом і зміною структури потрібних кадрів), циклічне безробіття (викликане спадами виробництва).

Валовий суспільний продукт (сукупний суспільний продукт)– матеріальні блага, що вироблені в суспільстві за певний проміжок часу.

Виробничі зв'язки– це зв'язки, що характеризують відношення людини до природи, засобів виробництва і предметів праці в процесі її діяльності, забезпечують функціонування виробництва. Вони поділяються на типи — технологічні, відтворювальні і управлінські зв'язки.

Виробничо-природні зв'язки характеризують зв'язки між виробництвом і природою, вони представлені такими типами: ресурсними, що характеризують потоки речовини і енергії від природи до виробництва; виробничо-екологічними, що йдуть від виробництва до природи і впливають на охорону навколишнього середовища.

Виробничо-територіальні зв'язки– обмін сировиною, паливом, обладнанням, продукцією між підприємствами і галузями виробництва на певних територіях.

Відтворювальні зв'язки – це ті зв'язки, що мають нетехнологічний характер, забезпечують безперервність процесу суспільного виробництва (загально-виробничі, транспортно-економічні, виробничо-інфраструктурні зв'язки).

Вільні економічні зони— це частина території країни, виділена із загального митного кордону держави, яка має повну свободу в режимі господарських питань, з особливим режимом управління і пільговими умовами діяльності для місцевих підприємців та іноземних фірм.

Галузь — це угруповання або сукупність однорідних за виробничим призначенням і технологією підприємств, пов'язаних єдиним управлінням.

Географічне середовище — це та частина земного простору, з яким людське суспільство перебуває на даний час у безпосередній взаємодії, тобто воно пов'язане з процесом життєдіяльності людей.

Географічний поділ праці є процесом спеціалізації певної території (групи країн, однієї країни чи її районів та місцевостей) на виробництві певних видів продукції і послуг на основі розвинутого обміну.

Геополітичне положення— складна категорія, що визначається сукупністю відношень з інтими країнами та великими природними об'єктами, що мають суттєвий політичний, соціальний і екологічний вплив на нього (М. Паламарчук).

Геосистема — це сукупність географічних об'єктів, розміщених у межах певної ділянки земної поверхні.

Демографічні зв'язки – це зв'язки, що характеризують всі види переміщення людей, зумовлені різними сімейними обставинами.

Демосфера– це сфера, де проходять процеси відтворення населення і формування систем розселення.

Державна територія— це чітко визначена в просторі та визначена міжнародними договорами площа земної поверхні та земних надр під нею, а також дванадцятимильна (22,2 км) зона морських вод та дна, товща атмосфери над ними (О. Шаблій).

Диверсифікація — це процес ускладнення функціонально-галузевої структури суспільно-географічного комплексу внаслідок виникнення і розвитку нових компонентів.

Диференціювання — це процес ускладнення територіальної структури суспільно-географічного об'єкта.

Економіко-географічне положення– це сукупність відношень якого-небудь економіко-географічного об'єкта, що має народногосподарське значення, до інших даностей, що лежать за його межами (М. Баранський).

Економічно активне населення — це населення, зайняте суспільно-корисною працею, що приносить йому прибуток. До економічно активного населення відносять і тих, хто працює, і тих, хто шукає роботу.

Еконосфера, розглядається як сукупність виробничих відносин і продуктивних сил, точніше, сукупність технологічних процесів матеріального і нематеріального виробництва (утворилась близько 10 тис. років тому); вона в поєднанні з соціальною сферою створює відповідні соціально-економічні формації.

Індекс локалізації є: а) відношення частки виробництва окремих видів продукції даної території (району) до частки цієї продукції в країні; б) відношення вартості товарної продукції даної території (району) до сумарної вартості валової продукції цієї території (рівень товарності); в) відношення частки виробленої продукції даної території до частки її населення, національного доходу и сукупного продукту. Всі індекси локалізації (>1) є кількісним виразом процесу територіальної спеціалізації діяльності людини.

Інтеграція — це процес посилення зв'язків між суспільно-географічними утвореннями, який супроводжується збільшенням кількості загальних ознак.

Інформаційні зв'язки — це потоки інформації невиробничого характеру (різні види кореспонденції, телеграми, телефонні розмови, грошові перекази, посилки тощо).

Концентрування — це процес посилення інтенсивності певного явища на одній ділянці порівняно з іншою, окремими його випадками є процеси стягування і дисперсії.

Культурно-побутові зв'язки — зв'язки, що здійснюються між місцем проживання людей і місцем отримання різноманітних культурно-побутових послуг.

Культуросфера — це сфера, що відтворює культурні цінності (матеріальні й духовні), якісні властивості суспільного життя (утворилась близько 5 тис. років тому).

Макроположення характеризує положення об'єкта на національному чи міжнаціональному рівні.

Мезоположення відображає положення об'єкта на регіональному рівні.

Мікроположення характеризує відношення об'єкта до найближчого оточення, тобто на локальному рівні.

Моніторинг — це комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль за станом та тенденціями розвитку природних та техногенних процесів.

Підцикл — є функціональною частиною циклу (агропромисловий, обслуговуючий, промисловий тощо).

Політико-географічне положення — це геопросторове відношення до політичних даностей, що знаходяться зовні і впливають на нього (О. Шаблій).

Політичні зв'язки — це зв'язки, що характеризують національні, класові та інші суспільні відношення, що спрямовані на завоювання, використання і утримання державної влади.

Політосфера — сфера діяльності людини, що пов'язана з класовими, національними та іншими суспільними відносинами, основою яких є проблема завоювання, утримання і використання влади.

Поляризація — це процес, який відображає функціональний зв'язок ділянок із зворотними явищами, розміщеними на протилежних ділянках певної території.

Природокористування — це сукупність засобів, які застосовує суспільство з метою вивчення, охорони, освоєння й перетворення природного середовища; сукупність усіх впливів людства на природу, яка включає заходи з її освоєння, перетворення і охорони.

Проблемні райони — це території, що відрізняються масштабами та особливостями кризових проявів окремих проблем.

Промислове угруповання — це об'єднання підприємств та виробництв на певній території, заснованих на спільності транспортно-географічного положення та спільному використанні обслуговуючих улаштувань.

Промисловий вузол — це значний територіально-виробничий комплекс, розташований у декількох промислових центрах і пунктах, що знаходяться в територіальній близькості та об'єднані спільністю територіальної спеціалізації, матеріально-технічною базою та виробничо-технічними зв'язками (А. Хрущов).

Промисловий район — це промислово-територіальне об'єднання з яскраво відображеною спеціалізацією та структурою.

Промисловий центр — це населений пункт з декількома промисловими підприємствами, більш чи менш взаємозв'язаних між собою.

Промисловість — сукупність галузей, яка включає підприємства, що здійснюють видобуток і заготівлю природної сировини, виробляють засоби виробництва й товари споживання.

Регіональна політика - сфера діяльності держави з управління економічного, політичного, соціального розвитку країни в територіальному (регіональному) аспекті.

Регіональне планування — це особливий напрямок планування, метод обліку та реалізації регіональної політики при розробці планів соціально-економічного розвитку.

Регіональний розвиток — це динамічна зміна регіону в економічному й соціальному плані.

Ринок праці — спосіб залучення робочої сили до економічної системи що існує при товарно-грошових відношеннях.

Розміщення продуктивних сил — це розподіл продуктивних сил по території відповідно до природних, соціальних і економічних умов її окремих частин і районів, що визначається особливостями суспільного й територіального поділу праці.

Розподільчі (реалізаційні) зв'язки — зв'язки, що характеризують потоки кінцевих споживчих продуктів від суспільного виробництва до населення (споживачів).

Розселення — це розміщення населення території та форми його територіальної організації у вигляді систем населених місць і їх взаємовідносин.

Соціальні зв'язки — зв'язки, що характеризують взаємовідносини людей поза матеріальним виробництвом. Вони поділяються на типи: демографічні, інформаційні, культурні, політичні та адміністративні.

Соціально-інфраструктурні зв'язки — це сукупність зв'язків з обслуговування людей.

Соціально-природні зв'язки характеризують роль природи у задоволенні позавиробничих потреб населення. Найважливішим їх типом є рекреаційні, що характеризують переміщення людей від місця проживання до місця відпочинку. До цього виду ще відносяться соціально-екологічні, що характеризують весь потік речовини та енергії від людей до природи, а також біологічні, що мають зворотний напрям цих потоків; останні вивчаються біологією.

Соціосфера — сукупність людей з їх життєвими відносинами.

Стадія — це виражена в просторі та часі частина суспільно-географічного циклу.

Суспільна географія — наука про територіальну (просторову чи геопросторову) організацію життєдіяльності суспільства чи окремих його частин.

Суспільний поділ праці — незворотний об'єктивний процес розвитку продуктивних сил шляхом відокремлення все нових видів виробничої діяльності, спеціалізації окремих виробників та виробничих одиниць-ділянок, цехів, відділків, підприємств, об'єднань, відомств і т.д., обмін між ними спеціалізованою продукцією.

Суспільно-географічне положення — це відношення (сума або інтеграл просторових відношень) даного географічного об'єкта до всіх інших — природних, соціально-демографічних, економічних, політичних, культурних, конфесійних, які впливають чи можуть потенційно впливати на його розвиток (О. Топчієв).

Суспільно-географічний комплекс — це виокремлена на основі суспільно-географічних зв'язків територіальна і комплексно-пропорційна структура матеріально-речовинних і духовних компонентів діяльності людини.

Суспільно-географічний район — це ділянка території, відносно цілісна ланка суспільства, яка характеризується певною спеціалізацією і комплексно-пропорційним розвитком людської діяльності (М. Пістун).

Територіальна організація національного господарства — це система просторового сполучення галузевих, міжгалузевих територіально-виробничих і соціальних комплексів, заснованих на раціональному використанні природних, економічних, соціальних, трудових ресурсів з метою одержання максимального економічного ефекту (А. Хрущов).

Територіальна організація промисловості — система просторового об'єднання галузевих, міжгалузевих комплексів, заснована на раціональному використанні природних, трудових, економічних ресурсів, економіко- та транспортно-

географічного положення з метою одержання максимального економічного ефекту (А. Хрущов).

Територіальна організація суспільства— це сукупність процесів розміщення підприємств національного господарства, соціально-територіальних систем, що формуються на визначеній території» (М. Паламарчук). Територіальну організацію суспільства можна представити як множину географічних об'єктів — природних, соціальних, економічних, та зв'язків і відношень.

Територіальна спеціалізація — це процес, що означає переважний розвиток на певній території найефективніших видів діяльності людини, які зумовлюють її господарський напрям. Вона характеризується підвищеною концентрацією виробництва певних видів товарної продукції і послуг на базі спеціалізованої технології.

Територіальна структура — це динамічний стан розміщення виробничих сил на визначеній території.

Територіальний поділ праці — об'єктивний незворотний процес виробничої спеціалізації територіальних одиниць та обміну спеціалізованою продукцією між ними. Це просторовий прояв (форма) суспільного поділу праці, що має на меті досягнення економічних вигод за рахунок найбільш ефективного використання природних, трудових і економічних ресурсів кожної території.

Територія — це обмежена частина твердої поверхні землі з властивими для неї природними і антропогенними особливостями і ресурсами, що характеризується протяжністю як специфічним видом «просторового» ресурсу, географічним положенням та іншими якостями, яка є об'єктом конкретної діяльності (Е. Алаєв).

Технологічні зв'язки об'єднують окремі елементи суспільного виробництва по лінії зміни станів, властивостей, форм чи розмірів сировини, матеріалу чи напівфабрикатів в процесі отримання готового продукту.

Техносфера — найскладніша частина антропосфери, що охоплює взаємодію технічних засобів виробництва з природно-ресурсним потенціалом території на основі науково-технічного прогресу.

Трудові зв'язки — зв'язки, що характеризують регулярні переміщення людей, викликані територіальним розривом між місцем проживання і місцем прикладання праці.

Управлінські (виробничо-інформаційні) зв'язки — це зв'язки, що спрямовані на забезпечення виконання виробничої програми, на досягнення певної виробничої мети.

Цикл — певна послідовність функціонування матеріально-технічних компонентів об'єкта (явища) в просторі та часі.

Якість населення — це сукупність властивостей народонаселення, що характеризують його відтворення в системі соціальних та природних відмінностей.